

Förnyelse av kulturinstitutioner
Stiftelsen framtidens kultur

Är kulturpolitiken bara historia – eller är kulturpolitikens historia dess framtid?

Björn Linnell

Utgångspunkten för dessa anteckningar är enkelt uttryckt att en rimlig förståelse av kulturpolitikens möjligheter inför 2000-talet är *intimt förbunden med en kunskap om dess historiska framväxt och politiska värdegrunder*; och presentera några begrepp och infallsvinklar som kan hjälpa till att få syn på vari den svenska kulturpolitikens särdrag kan sökas.

Den svenska kulturpolitiken föds som en del av efterkrigstidens politiska diskussioner, inte minst som de växte fram i och runt Arbetarrörelsens efterkrigsprogram. Men det var inte i första hand de socialdemokratiska idédebattörerna (Tage Lindblom med flera) som tydligast och mest konsekvent formulerade grunderna för vad som i mångt och mycket skulle bli de vägledande principerna för en politik som skulle krönas med 1974 års kulturpolitiska program, nej mannen bakom 40-talets radikalaste programförklaring var P O Zennström, ung medlem av kommunistpartiet, SKP.

För Zennström var det en självklarhet att all konst så att säga å priori var hotad av kapitalet, av de kommersiella krafterna. Och det var statens roll att garantera a) *konstnärernas (kulturarbetarnas) levnadsvillkor*, b) *möjliggöra skapande av konst bortom marknadens fördärvliga inflytande* och c) *se till att dessa kulturarbeters verk kunde nå ut till folket*.

Även om det är att förenkla såväl Zennströms ståndpunkt som den socialdemokratiska politikens egenart finns det en avgörande värdegemenskap i synen på i första hand konstens villkor, kommersialismens inflytande och statens roll. Och att denna värdegrund i stor utsträckning varit vägledande för flera av de kulturpolitiska besluten och kulturpolitiska institutioner som byggts upp fram till idag.

Konstnärernas villkor, marknadens begränsning och den demokratiska decentraliseringen är de ideologiska fundamenten i stora delar av den kulturpolitik som gradvis växer fram. Men denna politiska ideologi tar sig samtidigt fysisk form i de institutioner, apparater, praktiker som successivt skapas för att utföra, genomföra denna politiska vilja.

Att undersöka kulturpolitiken blir därför att dels se till värderingarna bakom politiken men också undersöka institutionerna för denna politik. Och kanske t o m upptäcka motsättningar och intressekonflikter mellan exempelvis de kulturpolitiska målen för bevarandet av Dramaten med målsättningarna för exempelvis ABE.

En av de nya funktioner som föds av kulturpolitiken är ju – kulturpolitikern. Han/hon föds av detta system, samtidigt som han/hon skall administrera systemet. Men kanske är det idag så att kulturpolitikerns arbetsområde – ”kulturpolitik” – inte längre låter sig avgränsas, utan kulturpolitiken svämmar över alla gränser, och blir till en politiskt övergripande fråga. Den dåvarande ordföranden i Kulturrådet Paul Lindblom talade om kulturpolitiken som ”social miljöpolitik” (Arbetet 72.10.27) Och just miljöpolitiken fungerar än idag (mer om detta nedan) som en lockande metafor för *hur* Kulturpolitiken skall genomsyra all politik.

Problemet för kulturpolitikerna blir då, tillspetsat uttryckt, Kulturpolitiken. För om den är allt, vad är då mitt, kan de med rätta fråga sig. För redan en hastig genombläddring av olika statliga publikationer och målsättningsformuleringar kring en lokal, kommunal eller nationell kulturpolitik blottar hisnande svalg mellan målens alltomfattande syften och den konkreta politiskt-administrativa uppgiften.

Visionen bak kulturpolitiken är m o m att kulturpolitiska överväganden och hänsynstaganden skall tas i alla beslut, oberoende av besluts- och kompetensområden. Eller: ”målen för kulturpolitiken bör gälla all kulturverksamhet oberoende av vilken samhällssektor aktörerna räknas och att samverka mellan det politiskt-administrativa kulturområdet och andra samhällsområden är viktigt.” Hela detta resonemang förutsätter att kulturpolitik i merparten av dess yttringar kan ses som ett led i demokratins stärkande – vilket kan vara ett rimligt antagande, om vi lyckas definiera vad demokrati är – men det skapar tvivelaktigt problem när vi i begreppet innefattar en politisk vilja att också kulturpolitiken skall å ena sidan omfatta allt och alla, och å andra sidan skall kunna riktas och styras inom ramarna för ”det kultur-politiska ansvarsområdet”.

Inte så att dessa mål och visioner är nödvändiga att ifrågasätta; de är bara omöjliga att uppnå inom ramarna för det som är den politiska vardagens göranden. Detta skapar en ofrånkomlig klyfta mellan vad som görs – och vad som sägs.

Denna vidgning av politikens fält är ju inte bara resultat av en politisk vilja. Den speglar ju även en samhällelig och t o m vetenskaplig diskussion om vad kultur är.

Alla moderna kulturutredningar – från 60-talets början och framåt – har sökt definiera vad kultur är. Och hamnat i de vidaste av begrepp. En självklarhet då man sökt följa såväl de politiskt-ideologiska som vetenskaps-teoretiska förändringarna. Detta gäller även 1995 års kulturutredning – SOU 1995:84 – , som inleds med ett kapitel om Kulturens betydelse. Och det slås omedelbart fast: ”Ordet kultur har många innebörder.” (s 13) Varpå följer en begreppsutredningen som visar att med kultur kan menas allt från odling till livsformer till konstkultur. Och trots att man vill arbeta med ett kulturbegrepp för ”praktiskt politik” tvingas man också, inte minst i *Kulturpolitikens inriktning – i korthet* , snabbt konstatera att detta vida kulturbegrepp ”innebär att det politiskt-administrativa kulturområdet är smalare än utredningens kulturbegrepp” (Sammanfattning s 10).

Grunden i en nationell kulturpolitik är – pengar.

Måldiskussionen handlar om hur mycket pengar som skall fördelas, och till vad. Begränsningen i politiken är – såsom det beskrivs i utredningen – av politisk-administrativ art, dvs det handlar om pengar.

Men visionen är allomfattande, och handlar om politisk vilja och inriktning. En av de mest betydande svenska politikerna för grundläggandet av en kulturpolitik , ecklesiastikminister Ragnar Edenman, talade om en kulturmiljö, om en social miljöpolitik. Men de konkreta åtgärderna under 50- och 60-tal inriktades mest på att garantera konstutövarnas – ”kulturarbetarnas” – livsvillkor. I bakgrunden fanns emellertid hela tiden idén om konstens och ”kulturens” nyttighet i samhällsbygget, dvs den kvalitativt äkta konsten och den goda kulturen.

Det är med skapandet av politiskt styrda institutioner för kulturpolitisk utövande som kulturpolitiken tar fast form, dvs Kulturrådet, kulturnämnder, m a o skapandet av kulturpolitikern, som kulturpolitiken tar ett kvalitativt språng. Och språnget innebär samtidigt en vidgning av kulturpolitikens omfattning och begränsning av dess politiskt-administrativa befogenheter.

I en enkel mening är detta självklart. Kultur – oavsett hur vi definierar den – angår oss alla. Vi läser alla böcker, mer eller mindre. Vi går på bio, ser på TV, läser tidningar etc. Men kulturpolitiken har – hittills – inte varit mer än en vilja att använda en självklart begränsad del av offentliga medel för att uppnå politiska mål.

Som tidigare sagt tror jag att en ytterst viktig politisk-ideologisk grund för denna kulturpolitik utgjordes av en absolut övertygelse om behovet av och vilja att *motverka de kommersiella krafternas negativa verkan*. Detta har varit den grundläggande kraften bakom all statlig kulturpolitik från åtminstone 40-talet och framåt. Därmed har också kulturpolitikens inriktning på det offentliga stödet varit självklar: det handlar ju om att garantera åt kulturen/konsten de pengar som de kommersiella krafterna inte förmår eller vill bidra med.

Denna grundsyn ger en kulturpolitik som fokuserar på skapande av konst och distribution av konst. Dvs kulturpolitiken inriktades på hur konstnärer – författare, filmare, teaterarbetare, musiker etc – skulle kunna få möjligheter att vara verksamma utan att drabbas av de krav som en hotande kommersiell miljö tvingade på dem. Vad de skapade var i sig gott. Nästa fråga blev: hur skulle denna i sig goda kultur kunna – i den sociala utjämningspolitikens efterföljd – kunna spridas till så många som möjligt.

Kulturpolitiken blev en fråga om konstskapandets möjligheter och om kulturens tillgänglighet, socialt och geografiskt.

Det är ur denna politik som de kulturpolitiska institutionerna uppstår: kulturråd, kulturnämnder etc. Och det är med denna grundsyn som alternativa kulturformer uppstår: författarförlag, ja alla de kulturcentrum som föds kring skiftet 60- och 70-tal hämtar sin politiska näring.

Utgångspunkten är en syn på att konst- och kultur är av godo – problemet är inskränkningar i dess skapande och dess möjligheter att nå ut. Men också, vilket är denna politikens problematiska baksida, synen att det går att urskilja en god, icke-kommersiell kultur från en kommersiell, negativ kulturindustris produkter. Och att marknaden i sig lurar på människor vad de egentligen inte vill ha, bara de får tillgång till en god konst.

Visserligen trängde snart kvalitetsdiskussionerna in i politiken – inte minst inom de organisationer och institutioner som föds av denna kulturpolitik. Men i grunden tycks alla ha varit överens om att kulturen s a s finns och kan skapas bara villkoren för dess tillblivelse är (offentligt) garanterad.

Denna kulturpolitik finns fortfarande kvar- som faktiska institutioner och som outtalad värdering. Som vi kan se är kulturpolitiken som mest aktiv – i pengar räknat – på de områden där konsumentrollen är som minst utvecklad, dvs museer och andra stora statliga institutioner. Men detta har inget med ambitionen att motverka kommersialismens negativa verkningar att göra, utan är snarast ett arv från en äldre nationell politik i vilken staten skulle garantera nationens medborgare tillgång till – Så ta Gud dem! – nationens stolta minnen (världen som nationens spegel). Och där ligger än idag merparten av kulturpolitiken i pengar räknat!

Denna politik var tämligen enkel att förena med det politiskt-ideologiska tillskottet: motverka de kommersiella krafternas verkningar.

För även om den politiska grunden var historiskt och ideologiskt olikartad – ett nationellt projekt som inte har någonting med demokrati eller demokratiska mål att göra och ett välfärdsbestämt demokratiprojekt – så var aktören i båda fallen den samma: Staten (Det Allmänna).

Så kom då den nationella kulturpolitiken att få två huvudinriktningar:

- bevara
- bekämpa

Att bevara är en – ur politiskt-administrativ aspekt – enkel politik: så länge det finns pengar – och så länge det finns en någorlunda gemensam uppfattning om vad som skall bevaras!

Att bekämpa däremot är betydligt mer sammansatt, för i bekämpandet ligger också inbyggt nödvändigheten att bygga upp alternativa former för skapande, spridande eller bevarande av en kultur som uppfattas som hotad av andra skapare, spridare eller bevarare/raserare av fel kultur, av annan icke önskvärd kultur.

Är detta bara en svensk företeelse? Självfallet inte.

Kanske är det t o m möjligt att säga att den europeiska kulturpolitiken, och inte minst den svenska, hämtade mycket inspiration från den kulturpolitik som bedrevs i de reellt existerande socialistiska samhällena. Vad som saknas – återigen: mest i Sverige – är den i folkdemokratierna uttalade *nationella* politiken – men avsaknandet i dessa länder av kommersiella aktörer uppfattades som en tillgång även bland svenska kulturpolitiker, inte minst inom konstpolitiken.

Men den svenska modellen äger även i detta sammanhang vissa karakteristiska särdrag: Den kommersiella aspekten av radio och/eller TV har aldrig varit stark i Sverige – förrän de senaste tio åren; Kommersialiseringen av förlagsbranschen – som om det vore en process! – har alltid varit lika stark, men dess former har varit europeiskt blandekonomiska; Teatern har varit statligt understödd – utom inom privatteatrarnas mindre dominerande nischer; Och filmen har länge överlevt tack vare statliga icke-kommersiella insatser.

Kanske kan man säga att konstkulturen i Sverige mer än i kanske något annat land levt i en sann blandekonomisk form – här har kulturpolitiken, utifrån sina förutsättningar, varit effektiv och framgångsrik.

Men denna politik förutsätter att alla är överens om att kulturpolitikens mål är begränsandet av de kommersiella krafterna, och att de har en negativ inverkan. Finns denna gemensamma överenskommelse idag? Är den möjligt att upprätthålla? Är den rimlig?

Tanken att kulturpolitiken syftar till att motverka de kommersiella krafterna snävar in politiken inom områden som den politisk-ideologiska eller vetenskapliga kulturdiskussionen för länge sedan lämnat, dvs en klyfta uppstår mellan kulturpolitikens inriktning och begreppens omfattning.

Detta har naturligtvis satt sina spår i kulturpolitiska förändringar, från distribution till egenverksamhet. Kultur har blivit mycket mer – även kulturpolitiskt – än tillgång på konst. Sedan 1972 års kulturpolitiska utredning (SOU 1972:66) har de icke-kommersiella målen kompletterats med socialpolitiska mål. Lyhörd mot tidens debatt talades om ”kravet på jämlikhet i kulturen och behovet av ett vidare kulturbegrepp med betoning på kontakt och gemenskap som grund för insatserna” (SOU 1972:67, s 23).

Därmed läggs grunden för den kulturpolitik vi lever. ”Kontakt, gemenskap och skapande verksamhet” blev honnörordsord.

Det var inte längre fråga om bara konstens villkor, kulturpolitiken syftade ytterst till att möjliggöra för så många som möjligt att inte bara ta del av, utan även själva utöva (skapa) konst, dvs bli aktivt delaktiga i konstkulturen.

Därmed har den klyfta uppstått som gör kulturpolitiken till ett övergripande mål för all politik – samtidigt som dess politiskt-administrativa område är begränsat.

En förutsättning för denna förskjutning av kulturpolitiken låg i den självklara insikten om upplevelsernas jämnlighet. Medan en tidigare politik byggd på kampen mot kommersialismen inom ramarna för en given syn på kulturen som kvalitetsmässigt hög eller låg, trängde en insikt om upplevelsernas likvärdighet sakta in. Därmed kom – inte bara i skapandet, utan även i upplevelsen – en ny tanke in i politiken: rätten till det individuellt uppfattade värdet.

Gränserna mellan det professionellt skapade och det egna skapandets värde suddas ut. Och politiken blir: socialpolitik på kulturell grund. Bakvägen kommer detta tänkande även att suddas ut gränserna mellan den kommersiella och den icke-kommersiella kulturen, även om institutionerna för kulturpolitiken outtalat lever kvar i en värdemässig uppdelning, men där skilda institutioner tilldelas olika roller. Uppdelningen kan beskrivas som tillfredsställandet av *kravet på utbildning och rätten till utövande*.

Vad är idag målsättningen för en nationell kulturpolitik?

Vidgången av begreppet kultur har – tveklöst – skapat problem för kulturpolitiken. Till de mer offensiva tankeströmningar inom dagens EU hör idén att kulturpolitiken i själva verket är att jämföra med miljöpolitiken, dvs en medvetenhet om grundläggande värden som måste genomsyra all politik. *In from the margins* heter ett av de mer ambitiösa försöken att beskriva en europeisk kulturpolitik. In från marginalen, in i alla de politiska beslutens inre rum. Detta hindrar inte att även detta förslag – i all sin omfattande genomtänkthet – ser kulturpolitiken inte som ett politisk-administrativt område, utan som politikens själva nervcentra. Kulturen är själva politikens centrum. Nyttänkande kulturpolitiker kan på detta sätt måla upp en bild av hur kulturpolitiken sakta förflyttar sig in från marginalerna mot själva politikens och de politiska beslutscentras själva innersta kärna.

En inte otänkbar s a s positiv bild av hur denna ideologiska process kan gå till kan kanske ges med miljöpolitikens och miljöfrågornas allt centralare ställning i all politisk och samhälllig diskussion. Idag utgör miljöhänsyn en inte bara avgränsad fråga i en lång mer eller mindre hierarkiskt prioriterade politiska önskemål. Miljöpolitiken har blivit en självklar utgångspunkt att räkna med i många, ja de flesta beslut som fattas såväl inom offentlig som privat verksamhet.

Detta har ju inte bara lett till en politisk medvetenhet om det opinionsmässigt fördelaktiga med att göra nödvändiga miljöåtgärderna, och även att – historien visar rader av exempel – att kunskapen om vad miljöfrågor och miljöpolitik faktiskt är markant har ökat inom samhället som helhet, en medvetenhet som delvis kan sägas ha vuxit underifrån och upp. Gräsrötterna har slagit rot i beslutsfattarnas sammanträdesrum. Kronan har nåtts av rötternas budskap.

Tanken att något liknande skulle kunna komma kulturpolitiken till del är naturligtvis lockande – och det skulle med en gång öka kravet på kunskap och medvetenhet om vad just en nationell kulturpolitik skulle kunna vara, och vara bra för.

Där är vi inte idag. Långtifrån.

Men om Kulturutredningen – och de kulturpolitiska beslut som fattats efter dess bokstav – tas på allvar skulle ett självklart led i en långsiktig kulturpolitik vara att avveckla, eller bättre: omformulera uppdraget för kulturpolitiken inom de ramar som idag gives för det omtalade ”politiskt-administrativa kulturområdet”. Och inte bara betrakta den nationella kulturpolitiken som en uppsättning mål – utredningens fem perspektiv – utan administrativt söka nya former och kompetenser för verksamheterna hos kulturpolitiken.

Även *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:84) laborerar med helhetsanspråk. Men eftersom den tidigare så självklara kampen mot kommersialismens negativa verkningar nu inte längre uppfattas som vare sig övergripande eller nödvändig har i den allmänna debatten, och som en förskjutning av blickfånget, några nya begrepp krupit in: *medborgare* och *konsument*.

Jag är mer och mer övertygad om att dessa begrepp är ett försök att finna fram till en rimlig beskrivning av vad kulturpolitik idag bör ha som övergripande mål.

Som medborgare förväntas vi – plikt och rätt – delta i ett gemensamt samtal, engagera oss i det gemensamma projekt som är offentligheten Sverige, Europa eller vad vi väljer att definiera som vårt medborgarskap. Men medborgaren formas av och skapar själv denna gemenskap. det är m a o inget givet att reagera på. *Kulturen är en utbildningsfråga – normativ och politiskt styrd.* Kulturpolitik blir så en normativ viljeyttring – oavsett de krav vi som konsumenter har att få våra särintressen eller individuella önsknningar uppfyllda.

Är detta möjligt? Är kulturpolitik möjligt? Och – vad gör en kulturpolitiker?

Större delen av kulturbudgeten går åt till att bevara och upprätthålla kulturella institutioner, från Dramaten till bildningsförbund, museer och politiskt-administrativa organ för kulturpolitik.

Under lång tid motiverades dessa insatser med att dessa verksamheter annars skulle falla eftersom de kommersiella krafterna inte kunde, ja inte ens ville finansiera dessa verksamheter. Det låg det offentliga att i strid med de kommersiella krafterna upprätthålla dessa bevis på nationens kulturella kapital.

Frågan ställdes inte om vad staten *borde* engagera sig i, utan hur mycket staten *orkade* ta sig an. Resurserna bestämde i sista hand omfattningen, men viljan att omfatta allt var överbestämmande. Idag är resursfrågan överbestämmande, men vill staten i sista hand ta sig an allt? Dvs finns det politiskt-administrativa gränser för vad det offentliga vill ta sig an inom ramarna för en nationell kulturpolitik?

Från att ha varit en räddare i nöden, dvs att se sig själv som upprätthållare av värden som redan fanns men som hotats av brist på pengar, eller de kommersiella krafternas negativa verkan – måste en modern kulturpolitik vara inskränkt och värdebaserad.

Fältet kultur – hur vi än definierar det politiskt-ideologiskt eller vetenskapligt-teoretiskt – är för omfattande för att en kulturpolitik skall kunna byggas på denna grund. Annars blir kulturpolitik bara – politik i största allmänhet. Och det må vara en lovvärd målsättning, men det räddar inte kulturpolitiken ur dess dilemma.

Vilka kulturella värden skall försvaras av det offentliga i Sverige 1998? Om den frågan går att besvara, ja då vet kulturpolitikerna vad de skall göra. Om den frågan bara leder till upprätthållande av allt som varit, blott med nya ord för vad som borde bli – ja då kommer kulturpolitiker i all framtid att tala om barns deltagande i utställningar som i själva verket borde funnits ändå.

Mer drastiskt formulerat: Om kulturpolitiken skall genomsyra alla politiska beslut – i det privata som i det offentliga – då har kulturpolitikerna inget att göra. Men om kulturpolitiken skall vara dels en bestämd politisk aktivitet, en uppsättning handlingar uppbackade av finansiella medel, ja då måste det finnas ett nationellt projekt som går att uppställa just på kulturens område.

Om jag har rätt, dvs om ett av de viktigaste ideologiska naven i en tidigare kulturpolitik varit kampen mot de kommersiella krafternas negativa verkan, och därmed sammanhängande relativt okomplicerade syn på vad kultur är, samt att denna grund idag uppfattas som alltmer otillfredsställande, ja då borde ett led vara att undersöka vilka möjliga gemensamma, övergripande värden som skall/kan bestämma en nationell kulturpolitik.

Vari består de värderingar som förenar politiker och medborgare inför en kulturpolitik? Nationell identitet? Mer konst av och åt alla?

För att få syn på vad som är en framtida svensk kulturpolitik borde en självklarhet vara en kartläggning av de kulturpolitiska diskussionerna och praktikerna i andra länder. En rimlig internationell utblick kan bara stärka kunskapen om de svenska särviden.